

лише віднайти ті умови, в яких задачі виховного змісту стають головними з точки зору закладу, а й суб'єктно пріоритетними та актуальними з позиції учасників цього процесу.

1. Белей М. Психологія комунікацій : науково-методичні поради й рекомендації студентам-практикантам для роботи у літніх дитячих оздоровчих закладах. Івано-Франківськ : Приватний підприємець Бойчук А.Б., 2015. 78 с.
2. Вернік О. Л. Життєві цілі і життєві задачі як психологічна основа життєдіяльності. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. 7. Вип. 42. С. 39–50.
3. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения. Москва : Просвещение, 1987. 207 с.
4. Кулюткин Ю. Н. Психологическое знание и учитель. *Вопросы психологии*. 1983. № 3. С. 52–61.
5. Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослых. Москва : Просвещение, 1985. 128 с.
6. Личностный потенциал: структура и диагностика / под ред. Д. А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2011. 675 с.
7. Формирование учебной деятельности школьников / под ред. В. В. Давыдова, И. Ломпшера, А. К. Марковой. Москва : Педагогика, 1983. 216 с.
8. Фридман Л. М. Основы проблемологии. Серия : Проблемология. Москва : Синтег, 2001. 228 с.

УДК 159.923

doi: 10.15330/psp.22.90–98

Ольга Климишин

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ХРИСТІЯНСЬКО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДОРΟΣЛОГО

В статті подано результати теоретико-методологічного та емпіричного вивчення особливостей духовного розвитку особистості, що реалізується на основі християнського віровчення. Описано процедуру верифікації технологічної моделі християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості, яка включає три напрями – психологічне консультування, психокорекцію та екзистенційно-гуманістичну психотерапію. Розкрито зміст програм консультативно-корекційних та реабілітаційно-терапевтичних заходів.

Ключові слова: особистість, духовність, духовний розвиток, християнсько-орієнтований підхід, духовні практики.

The article has the results of theoretical, practical and empirical studying of the characteristics of individual spirituality that is implemented on the basis of Christian doctrine. The author creates the technological model of Christian psychological support of spiritual development of adult personality, which includes three areas: counseling, psychological correction and existential-humanistic psychotherapy. Within each area the programs of advisory correctional and rehabilitation therapeutic interventions are developed and tested.

Keywords: personality, spirituality, spiritual development, Christian-oriented approach, spiritual practise.

Постановка проблеми. В останні десятиліття як вітчизняними, так і зарубіжними психологами все частіше розглядається ідея побудови психологічної антропології. Остання, на нашу думку, можлива шляхом інтеграції психології з християнським віровченням, що відкриває перспективу теологічного витлумачення сутнісного призначення (задуму) особистості та її життєвого покликання.

Слід віддати належне досвіду наукового конституювання християнської психології на пострадянському просторі. Зокрема, аргументовано необхідність реалізації християнсько-орієнтованого підходу до вивчення особистості (В. Л. Воейков) та перспективи розбудови психології як антропної науки (Ю. М. Зенько, В. І. Слободчиков), означено предметну площину досліджень християнської психології (С. Л. Воробйова, В. Х. Манеров, Л. П. Мордвинцева), представлено християнсько-орієнтовані концептуальні підходи до вивчення людини як тілесно-душевно-духовної істоти (Б. С. Братусь, Л. Ф. Шеховцова), розкрито психологічний зміст духовних практик (Ф. Ю. Василюк, Н. Л. Мусхелішвілі) та об'ярунтовано методичні прийоми реалізації християнсько-орієнтованого підходу в умовах психотерапевтичної (Л. С. Виноградова, Б. А. Воскресенський, Е. Н. Проценко, В. В. Стома) та консультативної (Т. О. Флоренська) практики.

У свою чергу, християнсько-орієнтований підхід до тлумачення природи і розвитку особистості як історично й ментально релевантний варіант особисто-орієнтованого підходу до виховання, що склався в українській психолого-педагогічній науці й практиці, вимагає повнішої методологічно-теоретичної аргументації та емпіричної валідації. Саме в такому напрямку реалізоване нами дослідження та відповідно подано отримані результати.

Мета статті. Розкрити зміст та подати результати апробованої на практиці технологічної моделі християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості дорослого.

Виклад основного матеріалу. Особистість у контексті християнсько-орієнтованого підходу постає як неологічна сутність, що характеризується потенційною універсальністю, творчо-вольовою спрямованістю, іманентною здатністю до вибору добра та заперечення зла, онтологічною налаштованістю до самопізнання та самовизначення заради утвердження трансцендентних духовних цінностей.

З появою на світ людина володіє певною системою духовних інтенцій «Сутнісного Я», яке виступає формою репрезентації третього структурного рівня буття людини – духа. Ці інтенції як першосенси становлять семантичний Всесвіт (В. В. Налімов) та спрямовують формування ціннісно-сислової сфери особистості. Будучи усвідомленими й узгодженими з суспільними цінностями, вони перетворюються в особистісні смисли. Останні є динамічними системами об'єктивного відображення дійсності та емоційно-вибіркового ставлення до неї, являють собою своєрідний сплав афекту та інтелекту (Л. С. Виготський, Б. С. Братусь), що робить людину суб'єктом життєздійснення, власне носієм духовної іпостасі.

Духовність ми трактуємо як складну динамічну систему смислових утворень особистості, репрезентовану етичним, естетичним, інтелектуальним та екзистенційним змістами процесів відображення та конструювання дійсності. Внутрішніми детермінантами їх утворення є категорії добра і зла, прекрасного та потворного, істинного і помилкового, блага як сенсу, які апріорно представлені в психіці людини й актуалізуються в процесі її соціалізації. Відповідно милосердя, співчуття, жертвовність, довершеність, гармонія, вершинні переживання, правдивість, справедливість, мудрість, віра, надія, любов виступають духовними цінностями – диспозиціями особистості, яка перебуває на шляху духовного сходження до Святинь Духа [1].

Духовний розвиток відбувається за умови безкомпромісного внутрішнього діалогу Особистісного Я і Сутнісного Я, внутрішньої готовності особи наблизитися до свого Сутнісного Я й актуалізувати його смислопокладальну здатність щодо Особистісного Я шляхом самопізнання, самовизначення, самотворення і самотрансцендентування. Духовний розвиток має як свідомий, так і несвідомий характер і передбачає сакралізацію життєвого контексту особистості у відповідності з її глибинною сакраментальною природою, представленою Сутнісним Я. Духовний розвиток акумулюється у життєвому досвіді людини, яка прагне в повсякденній вчинковій активності стверджувати духовні пріоритети [1].

Реалізована нами в процесі дослідження технологічна модель християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості дорослого включала три напрями: психологічне консультування, психокорекцію та екзистенційно-гуманістичну психотерапію. В рамках кожного напрямку розроблено й апробовано програми консультативно-корекційних та реабілітаційно-терапевтичних заходів. Перелік психотехнік реалізації останніх утворили: методики актуалізації Сутнісного Я та психологічних механізмів духовної саморегуляції, розширення пізнавального ресурсу свідомості та активізації зусиль духовного саморозвитку, а також наративні психотехніки (рис.1).

В апробації системи християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості взяли участь 104 особи, з них – 50 студентів II та III курсів Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (по 25 студентів експериментальної та контрольної груп), 26 осіб з проявами адиктивної поведінки (з них 13 осіб утворили експериментальну, інші 13 – контрольну групи) та 28 невиліковно хворих (11 осіб експериментальної та 17 осіб контрольної груп) – відвідувачі Катехитичних центрів Івано-Франківської єпархії. Оцінка ефективності реалізації християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості проводилася за визначеними вище діагностичними параметрами.

Метою психокорекційних заходів духовного розвитку особистості студентської молоді є актуалізація смислових утворень етичного, естетичного, пізнавального і екзистенційного змістів та їх доповнення через усвідомлення і прийняття добра, краси, істини, любові, жертвовності як християнських цінностей, дієво представлених на інтрасуб'єктному, інтерсуб'єктному та метасу-

б'єктному рівнях; розширення системи знань про себе, про інших, про навколишній світ; формування життєвої перспективи і трансцендентної спрямованості.

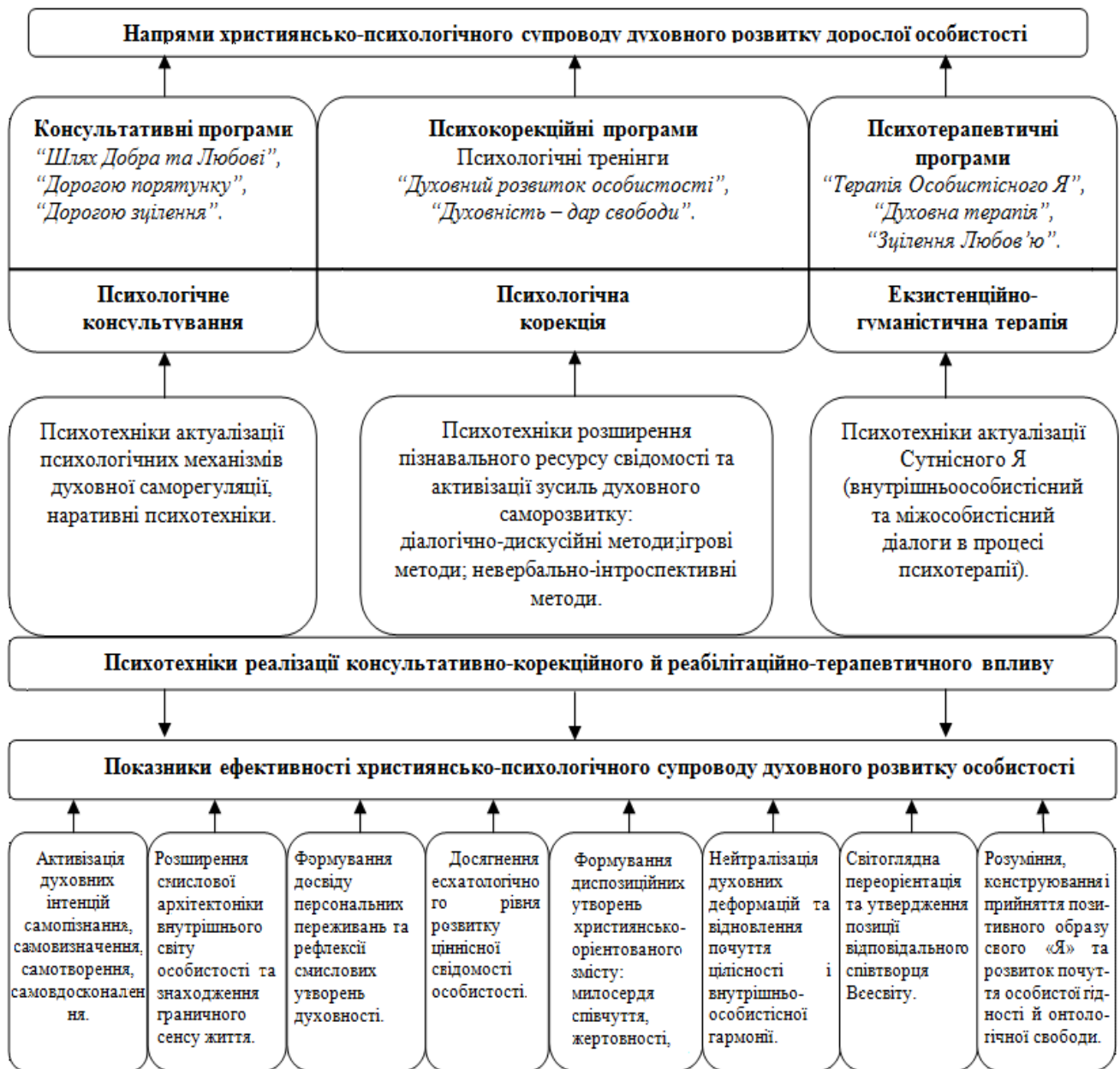

Рис. 1. Технологічна модель християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості

Методику реалізації психокорекційних заходів визначила програма психологічного тренінгу «Духовний розвиток особистості». Її зміст ґрунтувався на серії авторських методик, розробка яких відбувалась з урахуванням трьох форм комунікативних зв'язків, які забезпечують функціональну дієвість тренінгу. Це – діалогічно-дискусійні методики: тематичні бесіди «Ти знаєш, що ти – людина?», «Духовна природа людини», «Життя як духовна боротьба: протистояння добра і зла», «Людина у статусі співтворця світу: форми творчого

самовираження», «Краса людської душі» та ін.; *ігрові* методики – рольові ігри «Ланцюжок краси», «Віднайди смисл», «Цінність мого життя», психодрама «Мій внутрішній світ як театральна сцена», «Внутрішній діалог»; *невербально-інтроспективні* методики: тематичний психомалюнок «Моє Сутнісне Я», «Добро-зло», «Моя совість», «Краса, що врятує світ», «Дороги, які ведуть до істини» та ін.»; техніки музикотерапії (слухання музичних творів класиків – Л. Бетховена, В. Моцарта, Н. Паганіні, П. Чайковського та ін.); тілесно-орієнтовані методики – вправи «Море», «Прекрасна квітка», «Стихія вогню-добра», «Вільний птах» та медитативні техніки «Світанок», «Хмаринка», «Джерело».

Формулюючи судження етичного, естетичного, пізнавального, екзистенційного змістів у процесі рефлексії, реалізуючи свою позицію, учасники тренінгу стають творцями власної духовності шляхом інтеграції поняттєвих і чуттєвих знань у духовне знання, наповнене особистісним сенсом та об'єктивною значущістю (В. Д. Шадриков). Водночас в осягненні окремої позиції «Іншого» (учасника тренінгу), а отже, носія інакших духовних знань та здібностей, учасник тренінгу знаходить власні засоби саморозвитку (В. В. Андрієвська) і самокерування (С. Л. Рубінштейн), спрямовані на пізнання та вдосконалення себе, на побудову й реалізацію власних життєвих стратегій (Г. О. Балл).

Завданням консультативних заходів духовного розвитку студентської молоді є створення умов реалізації внутрішньоособистісного та міжособистісного діалогів, в процесі яких відбувається актуалізація Сутнісного Я, психологічних механізмів духовної саморегуляції, формування досвіду персональних переживань та рефлексії смислових утворень духовності. Програму консультативних заходів «*Шлях Добра та Любові*» утворили тематичні консультативні бесіди: «Духовність особистості та духовна особистість», «Духовний потенціал людини», «Людина на перехресті морального вибору», «Зростаючи у вірі, – зростаємо в любові», «Любов як дар ближньому», «Духовне подвижництво: шлях любові та жертвовництва», «Архітектоніка внутрішнього світу» та ін.

Розуміння, конструювання і прийняття позитивного образу свого «Я» та розвиток почуття особистої гідності й онтологічної свободи є основною метою програми психотерапевтичних заходів духовного розвитку особистості студентської молоді «*Терапія Особистісного Я*». Методичне забезпечення її реалізації утворили вправи на візуалізацію основних смислових категорій духовності – добра, краси, істини, блага; тематичні діалоги «Назустріч своєму Я», «За покликом совісті», «Екзистенційні запити духовної особистості», «Гідність людської особистості» та ін., техніки арт-терапії (використання циклу картин «Тріумф прогресу» (Я. Матейко), а також медитативні техніки «Знамення добра», «Дар любові», «Назустріч істині» та ін.

Ефективність реалізації християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості студента засвідчили результати контрольного зрізу показників духовного розвитку досліджуваних експериментальної групи. Так, зокрема, на етапі констатувального зрізу в експериментальній групі високий рівень духовного розвитку було діагностовано в 11,8% респондентів, середній – 68%, низький – 20,2%, тоді як на етапі контрольного зрізу не було виявлено

жодного студента з низьким рівнем духовного розвитку. Високий рівень виявлено в 32%, середній – в 68% досліджуваних ($t=5,57$, $p\leq 0,000$). Водночас, встановлено суттєву динаміку середніх значень: показника розвитку етичного компонента за параметрами «совісність» $10,12\rightarrow 13,36$ ($Z=4,221$, $p\leq 0,000$) та «доброзичливість» $4,08\rightarrow 6,32$ ($t=8,04$, $p\leq 0,000$); показника розвитку естетичного компонента за параметрами «особистісна креативність» $64,64\rightarrow 80,76$ ($Z=4,35$, $p\leq 0,000$) та «соціальна креативність» $80,4\rightarrow 113,96$ ($t=10,19$, $p\leq 0,000$); показника розвитку пізнавального компонента за параметром «рефлексивність» $134,16\rightarrow 161$ ($t=18,02$, $p\leq 0,000$), шкалами «потреба в пізнанні» $6,88\rightarrow 13,4$ ($Z=4,434$, $p\leq 0,000$) та «саморозуміння» $4,68\rightarrow 13,4$ ($Z=4,411$, $p\leq 0,000$); показника розвитку екзистенційного компонента за параметром «осмисленість життя» $108,8\rightarrow 133,4$ ($t=16,991$, $p\leq 0,000$). У контрольній групі позитивної динаміки не виявлено.

Зміст психокорекційних заходів духовного розвитку адиктивних особистостей утворив психологічний тренінг «*Духовність – дар свободи*», основною метою якого стала нейтралізація духовних деформацій адиктивної особистості на трьох рівнях її життєздійснення: інтрасуб'єктному – психотехніки актуалізації суб'єктної здатності «пізнаю», зорієнтовані на пізнання і розуміння причин адикції та суб'єктної здатності самовизначення «утверджую», що обумовлює розвиток вольових зусиль протистояння залежності; інтерсуб'єктному – тематичні діалоги «Адикція як зло супроти близьких», «Вчинок розкаяності на шляху прощення»; рольові ігри «Тенета залежності», «Духовна боротьба: переможець і переможений», які передбачають усвідомлення негативних наслідків адиктивної поведінки у ставленні до оточуючих та розвиток суб'єктної здатності обов'язку; метасуб'єктному – модифіковані медитативні техніки «Розототожнення» та «Ототожнення», тематичні дискусії «Світ у злі і зло у світі», «Духовні орієнтири на шляху оздоровлення», «На захисті духовної свободи».

Основною метою консультативної практики духовного розвитку адиктивних особистостей є відновлення почуття цілісності і внутрішньоособистісної гармонії. Її досягнення відбулося в спосіб реалізації програми «*Дорогою порядку*». Зміст програми складають вісім тематичних консультативних бесід, по дві на розвиток кожного з компонентів духовності особистості: *етичний* – «Адикція як моральний проступок», «Моє моральне самовизначення щодо залежності», *естетичний* – «Назустріч красі та досконалості», «Творче самовираження», *пізнавальний* – «Мій досвід самопізнання», «Пізнай світ і себе в ньому», *екзистенційний* – «Життєвий простір самореалізації без узалежнення», «За покликом серця – назустріч свободі».

Основним завданням психотерапевтичних заходів духовного розвитку адиктивних особистостей є світоглядна переорієнтація, утвердження позиції відповідального співтворця Всесвіту. Методику реалізації супроводу визначила програма «*Духовна терапія*», яка містить три взаємопов'язані *тематичні блоки*. Завданням *першого блоку* є досягнення в учасників психотерапії розуміння всіх негативних наслідків адикції (як для самої адиктивної особистості, так і для її оточення) і формування готовності до її подолання. Завданням *другого блоку* є

пізнання адиктивною особистістю своєї духовної природи, переосмислення причин адикції та усвідомлення необхідності духовного розвитку як шансу для позбавлення від адикції. Завданням *третього блоку* є цілеспрямований розвивальний вплив на кожен зі структурних компонентів духовності – етичний, естетичний, пізнавальний, екзистенційний.

Реалізація міжособистісного діалогу в межах психотерапевтичної групи відбувалася в *три етапи*. На *першому* етапі міжособистісний діалог, набуваючи вираженої асиметричності (психотерапевт → пацієнт), носить пізнавально-інформувальний характер. Перед його учасниками чітко формулюється проблема, тема психотерапевтичного заняття та подається інформація щодо проблеми, яка виноситься на обговорення. Тематику міжособистісних діалогів утворили: «Духовна терапія як шлях оздоровлення від узалежнення», «Залежність як духовна недуга», «Звільнення від адикції як народження нової людини за своїми думками, словами, вчинками» та ін. На *другому* етапі учасникам діалогу пропонується низка проблемних ситуацій (зокрема, етичні завдання), кожна з яких передбачає прояв власної активності та вираження особистісної позиції. Зміст проблемних ситуацій відповідає тематичному змісту заняття. На *третьому*, заключному, етапі учасникам діалогу пропонується сформулювати спільне судження (з позиції «Ми») щодо поставленої на початку заняття проблеми, яке відображало б волевиявлення до її вирішення. До прикладу, «Ми обираємо любов – любов до себе, любов до ближніх», «Наше життя віднині – це безперервна робота над собою, щоб бути досконалими», «Ми віримо, що покликані здати в цьому житті іспит на гідність» і т. ін.

На етапі контрольного зрізу в експериментальній групі спостерігалася тенденція статистично значущого приросту за усіма діагностованими показниками. Так, зокрема, на етапі констатувального зрізу в експериментальній групі високим рівнем духовного розвитку не володів жоден респондент, середнім – 61,5%, низьким – 38,5%; на етапі контрольного зрізу виявлено 7,7% досліджуваних з високим, 84,6% з середнім та 7,7% з низьким рівнем духовного розвитку ($t=8,69$ при $p\leq 0,000$). В контрольній групі на етапі контрольного зрізу показники не змінилися. Приріст середніх значень: показника розвитку етичного компонента становить – «+3,8» за параметром «совісність» ($t=7,44$, $p\leq 0,000$), «+2,89» за параметром «доброзичливість» ($t=2,22$, $p\leq 0,000$); показника розвитку естетичного компонента «+5,17» за параметром «особистісна креативність» ($t=7,44$, $p\leq 0,000$), «+6,42» – «соціальна креативність» ($t=7,53$, $p\leq 0,000$); показника розвитку пізнавального компонента «+23,8» за параметром «рефлексивність» ($t=7,57$, $p\leq 0,000$), «+5,46» за шкалою «потреба в пізнанні» ($t=2,49$, $p\leq 0,000$) та «+6,23» – «саморозуміння» ($Z=3,29$, $p\leq 0,000$); показника розвитку екзистенційного компонента «+15,6» за параметром «осмисленість життя» ($t=9,4$, $p\leq 0,000$). У контрольній групі значущого приросту не виявлено.

Християнсько-психологічний супровід духовного розвитку невиліковно хворих здійснювався згідно з програмою консультативних заходів «Дорогою зцілення» та програмою психотерапевтичних заходів «Зцілення Любов'ю». Зміст першої утворили дві авторські методики. Перша – «Через страждання до твор-

іння Добра» є серією тематичних консультативних бесід та наративних психотехнік (робота з автобіографічним текстом), що забезпечують актуалізацію максимальної суб'єктних здатностей до самопізнання «осягаю» і самотрансценденції «приймаю», знаходження сенсу життя у стражданні. Друга методика – «Духовне покликання» складається з серії тематичних консультативних бесід та наративних психотехнік (робота з текстом Біблійних притч), що передбачає актуалізацію психологічних механізмів самопізнання «пізнаю» та самовизначення «утверджую», сприяє відновленню почуття самоцінності особистості під впливом розуміння та прийняття християнської істини жертвовності. Саме вона породжує у невиліковно хворих почуття глибокої особистісної відповідальності за здатність терпіти, а з іншого, – позбавляє почуття самотності та покинутості у стражданнях, зміцнюючи віру в себе, в інших людей.

Авторська психотерапевтична програма духовного розвитку невиліковно хворих «Зцілення Любов'ю» складається з трьох методик – «Духовне умиротворення», яка містить вправи на релаксацію з актуалізацією суб'єктних здатностей до самотрансценденції «передчуваю» та самотворення «споглядаю». Методика «Свідок Любові» містить медитативні техніки молитвотворення та діалоги, що знижують психічну напругу, яка погіршує стан здоров'я, і формують оптимістичну установку на християнські чесноти – віру, надію, любов. Методика аутотренінгу «Внутрішня гармонія» сприяє розвитку та підтриманню стану внутрішньої рівноваги.

Статистичний аналіз результатів контрольного зрізу в експериментальній групі виявив статистично значущий приріст середніх значень: показника духовного розвитку 35,96→47,75 ($t=4,64$, $p\leq 0,0001$); показника розвитку етичного компонента за параметрами: «совісність» 11,09→12,91 ($t=5,59$, $p\leq 0,000$); «доброзичливість» 4,18→5,82 ($t=4,85$, $p\leq 0,001$); показника розвитку естетичного компонента за параметрами: «особистісна креативність» 62,64→84,45 ($t=6,615$, $p\leq 0,000$), «соціальна креативність» 90,18→128,09 ($t=9,379$, $p\leq 0,000$); показника розвитку пізнавального компонента за параметром «рефлексивність» 125,73→160,2 ($t=6,07$, $p\leq 0,000$), шкалами «потреба в пізнанні» 10,36→12,82 ($t=12,26$, $p\leq 0,000$), «саморозуміння» 9,4→12,73 ($t=12,068$, $p\leq 0,000$); показника розвитку екзистенційного компонента за параметром «осмисленість життя» 112→126 ($t=5,27$, $p\leq 0,000$). У контрольній групі позитивної динаміки не виявлено.

Дієвість християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку дорослої особистості визначається двома умовами. Перша стосується особистості практичного психолога, який повинен володіти високим духовним потенціалом, готовністю та спроможністю слідування вищим етичним імперативам. Друга умова – відкритість клієнта чи пацієнта до отримання психологічної допомоги християнсько-орієнтованого змісту.

Висновок. Реалізація християнсько-орієнтованого підходу в умовах психологічної практики зорієнтована передусім на створення умов розвивального впливу на внутрішній світ, духовну сферу особистості, сприяння формуванню та утвердженню трансцендентних цінностей з орієнтацією на християнське ві-

ровчення. Розроблена та апробована система консультативно-корекційних та реабілітаційно-терапевтичних заходів склала зміст християнсько-психологічного супроводу духовного розвитку особистості, засвідчивши його психопрактичну дієвість та ефективність в умовах освітнього процесу, в царинах індивідуального та групового консультування і психотерапії. Реалізація психотехнік актуалізації Сутнісного Я, психологічних механізмів духовної саморегуляції, розширення пізнавального ресурсу свідомості та активізації зусиль духовного саморозвитку, а також наративних психотехнік забезпечили активізацію духовних інтенцій самопізнання, самовизначення, самотворення, самовдосконалення особистості, формування досвіду персональних переживань та рефлексії смислових утворень духовності, диспозиційних утворень християнсько-орієнтованого змісту: милосердя співчуття, жертвовності, нейтралізацію духовних деформацій та відновлення почуття цілісності, внутрішньо-особистісної гармонії, особистої гідності й онтологічної свободи.

1. Климишин О. І. Християнсько-психологічні основи духовного розвитку особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 492 с.